

TÜRKÜL

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 22, ISSN: 2147-8872

TÜRKÜL Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 06.06.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 07.08.2020

Sayfa / Page: 24-33

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Doç. Dr. Yeter Torun Öğretmen

Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

yturun@cu.edu.tr

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜZERE EDATININ EŞDİZİMLİLİK ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA GÖRÜNÜMLERİ

Öz

Türkçenin gerek tarihî dönemlerine gerekse Türkiye Türkçesine yönelik gramer çalışmalarında sıklıkla edat türü sözler arasında yer alan *üzere* sözcüğüyle oluşan edat öbekleri, sözdizimi içinde sıklıkla zarf işleviyle kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde *üzere* edatının *isim unsuru + edat* yapısı içinde, eşdizimlilik özellikleri bakımından kullanım ve işlevsel özellikleri üzerinde durmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan incelemede *üzere* edatının eşdizimlilik özellikleri bağlamında Türkiye Türkçesinde sıklıkla *-mAk* isim-fiil ekiyle birliktelik kullanımı sergilediği görülmüştür. *Fiil + -mAk üzere* yapısı içinde *üzere* edatının sıklıkla *yaklaşma, amaç, neden, koşul* bildirme işleviyle kullanıldığı görülmektedir. *-mAk üzere* yapısının bu işlevsel özellikleri dışında birliktelik kullanımları çerçevesinde *sıralama, ayrıntılandırma / açıklama, aralıklı gerçekleşen veya gerçekleşmesi istenen eylemde devamlılık* gibi işlevsel özellikleri de olduğu görülmektedir. *Üzere* edatının *-Diğİ üzere* ve *-AcAğı üzere* yapılarındaki kullanımlarına daha az rastlanır. Kullanım sıklığıyla doğru orantılı olarak *üzere* edatının *-mAk üzere* yapısındaki işlevsel çeşitliliği, *-Diğİ üzere*, *-AcAğı üzere* dizilişlerinde görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde *üzere* edatı sıklıkla fiilimsilerle kullanılmıştır. *Üzere* edatının doğrudan isim türü sözcükler üzerine geldiği örneklerle çok karşılaşılma ile birlikte; *isim + üzere* dizilişinde edatın,

öncesindeki ismin anlamına göre, *durum / tarz / biçimde devamlılık / değişmezlik* bildirme işleviyle kullanıldığı görülür.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, edat, eşdizimlilik, üzere, işlev.

VIEWS OF ÜZERE PREPOSITION IN THE CONTEXT OF COLLOCATIONS IN TURKEY TURKISH

Abstract

Phrases formed with the word of *üzere* discussed among prepositions in grammar studies in both historical Turkish and Turkey Turkish is used in often as adverb in syntax. In this study, it is aimed to emphasize the usage and functional features in terms of collocation preposition of *üzere* in *noun element + preposition* in Turkey Turkish. In the examination made for this purpose, it has been seen frequently to use with *-mAk* gerund suffix in the context of collocation features of preposition of *üzere* in Turkey Turkish. Preposition of *üzere* in *verb + -mAk* structure is used frequently with functions of *approach, purpose, reason, condition*. Other than these functional features, there are also functional features of structure of *-mAk üzere* such as *sequencing, detailing / explanation, continuity* in the action that takes place or is desired to take place. Use as in structures of *-DIĞI üzere* and *-ACAĞI üzere* of preposition of *üzere* are less common. In direct proportion to the frequency of use functional diversity in *-mAk üzere* structure is not seen in sequence of *-DIĞI üzere* and *-ACAĞI üzere*. Preposition of *üzere* in Turkey Turkish often used with gerunds. The examples on which the preposition of *üzere* is based directly on the noun type words are not encountered much, but according to the meaning of the noun, in sequence of *noun + üzere*, it is seen that it is used with the function of reporting *continuity / invariance in situation / style / form*.

Key words: Turkey Turkish, preposition, collocation, *üzere*, function.

1. Giriş

Türkçe Sözlük'te, "amacıyla, şartıyla, neredeyse" anlamlarında kullanıldığında zarf; "gibi" edatına denk kullanımında ise edat olarak değerlendirilen (TS, 2011: 2458) *üzere* sözcüğünün edat işlevli bir birim olarak kullanımıyla ilgili gramer kitaplarındaki değerlendirmelerin benzer nitelikte olduğu görülür. Buna göre N. Hacıeminoğlu, sözcüğün *özre / özere / üzre / üzere* biçimlerine yer vererek sözcüğün < *öze +re* biçiminden geliştiğini ifade etmiş; öncelikle Harezmi Türkçesi eserlerinde kullanımına rastlanan sözcüğün hem bir mekân zarfı hem de çekim edatı olarak kullanıldığını; sözcüğün Harezmi, Çağatay ve Kıpçak sahalarda *özre, özere*; Batı Türkçesinde *üzre / üzere* biçimlerinde kullanıldığını vurgulamıştır. Hacıeminoğlu, ayrıca Batı Türkçesi bağlamında *üzre / üzere* sözcüğünün Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde hem çekim edatı hem mekân (yer-yön) zarfı hem de tarz zarfı olarak kullanıldığını belirtmiş; sözcüğün isimlerin yalın haliyle kullanıldığında mekân zarfı, tarz zarfı, "hakkında, dair, için" anlamlarında edat olarak kullanılabilirliğini; sözcüğün isimlerin iyelikli biçimleri ile zamirlerin ilgi hali üzerine de

geldiğini; *üzre / üzere* edatına J. Deny'nin “yaklaşma, için, tarzında, şartıyla” anlamlarını verdiğini vurgulamıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 75-77).

J. Deny, *üzre / üzere* sözcüklerine mekân ilgeçleri arasında yer vererek sözcüğün zarflık tabirler oluşturduğunu ifade etmiş; sözcüğün mastarla kullanımında “için, şartıyla, az kaldı” anlamlarıyla kullanıldığını belirtmiştir (Deny, 1941: 582-584).

N. Koç, “eylemsi ekleriyle kullanılan ilgeçler” başlığı altında *-dlğl üzere* ve *-mAk üzere* yapılarına yer vermiş; *-dlğl üzere* yapısının “gibi, biçimde, (bu) yönde” ; *-mAk üzere* yapısının ise “erek, koşul, tezlik” göreviyle kullanıldığını belirtmiştir (Koç, 1996: 236, 237).

Z. Korkmaz, *üzere / üzre* edatının yalın durum üzerine geldiğini belirtmiş ve görev bakımından *üzre / üzereye* “aitlik, ilgili olma”; “benzerlik, tıpkılık, denklik”; “sebeup, maksat, gaye, hedef” ilişkisi kuran edatlar arasında yer vermiş (Korkmaz, 2003: 1062, 1066, 1076); edatın *-mAk*'lı hareket adı üzerine geldiğinde “için, maksadıyla, gayesiyle” ya da “kendindeki oluş ve kılışın gerçekleşmek üzere olduğunu gösterme” anlamıyla kullanıldığını ifade etmiştir (Korkmaz, 2003: 877).

Atabay, Kutluk ve Özel'de ise *üzere / üzre* sözcüğünün edat olarak kullanıldığında sonuç gösterdiği, çoğunlukla “için” anlamını ifade ettiği ve isim-fiillerle (eylemliklerle) kullanımının sıklık gösterdiği belirtilmiştir (Atabay, Kutluk, Özel, 2003: 123).

Kaynaklarda *üzere / üzre* sözcüğünün edat işlevli kullanımlarında genellikle *-mAk* isim-fiili ile kullanımı ve bu kullanımın işlevsel özellikleri üzerinde durulduğu; *-mAk üzere* yapısının işlevsel özellikleri arasında sıklıkla *amaç, yaklaşma, benzerlik, koşul* belirtme işlevlerinden söz edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise Türkiye Türkçesinde “*üzere* edatının hangi eşdizimli kullanımları hangi işlevsel özelliklerin belirlenmesine katkı sağlar” sorusunun yanıtını aramak ve bu sorunun yanıtı doğrultusunda edatın ortaya çıkan işlevsel özellikleri ile kaynaklarda belirtilen işlevsel özelliklerinin örtüşen veya örtüşmeyen yönleri üzerinde durmak amaçlanmıştır.

2. Türkiye Türkçesinde Üzere Edatının Eşdizimlilik Özellikleri Bağlamında Görünümleri

Türkiye Türkçesinde *üzere* edatı, fiilimsilerle ve isimlerle eşdizimlilik kullanımı sergiler. Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığı bakımından en fazla *-mAk üzere* yapısıyla karşılaşılmaktadır. Sıklıkla doğru orantılı olarak *-mAk üzere* yapısı işlevsel açıdan da çeşitlilik gösterir. *Üzere* edatı, *fiil+ -mAk üzere* dışında *fiil + -Dlğl + iyelik eki + üzere*, *fiil + -AcAk + iyelik eki + üzere* ve isim + \emptyset + *üzere* yapılarında yer alır.

2.1. Fiil + -mAk üzere yapısı ve işlevsel özellikleri

2.1.1. Zaman açısından yaklaşma / yakınlık

Fiil + -mAk üzere yapısının kullanıldığı örneklerde ilgili oluş, kılış ve durumun gerçekleşmesinin içinde bulunulan an'a çok yakın olması söz konusudur. Bu kullanımlarda ilgili fiilin gerçekleşme zamanı, gelecek zamandır. Ancak bu gelecek zaman, görece şimdiye yakın bir gelecek zamandır. Bu bakımdan *-mAk üzere* yapısının zaman bağlamında *yaklaşma* işlevi, görece

yakın ama belirsiz gelecekte şimdikiye doğrudur. Kimi örneklerde *zamansal yaklaşma / yakınlık; neredeyse, şimdi* gibi zarf türü sözlerle de pekiştirilmektedir:

Harb kabinesi çekilmek üzeredir. Bahriye'deki kâğıtlarımı topluyorum (FRA-ZD, 18).

Demiryolu servisi durmak üzere idi (FRA-ZD, 81).

Tuna yukarısında iki imparatorluk, Akdeniz kıyısında bir imparatorluk ve Tuna kenarında bir krallık devrilmek üzere idi (FRA-ZD, 101).

Kıskançlığın çirkinliğini, öyle ince bir duyarlılıkla, öyle bir içtenlikle, öyle güzel anlatıyordu ki, fena halde duygulanmışım, ağlamak üzereydim neredeyse (MU-BDA, 234).

Çünkü arkadaşım Nejat Harmancı, yatağımın kenarına oturmuş, yüzüme sevecen küçük tokatlar atarak, "Türkiye'nin, Balkanların ve Ortadoğunun en iyimser hastası kendine gelmek üzere şimdi" diyordu, beni kesip biçen meslektaşına (MU-BDA, 18).

Ne oluyordu? Ovadaki çarpışma acaba kasabaya mı sirayet etmişti? Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir vaka mı çıkmak üzereydi? Böyle bir şey olursa felâketti (KT-YG, 75).

Köpek öldü. Ölen köpek dişiydi. Bu erkektir. Bu yavruyu o günlerde birisi istemiş, vermek üzereydim. Hayvan ölünce yadigârını muhafaza ettim... (SFA-MK, 139).

Bir akşam Fakülteden dönünce, bir de baktım ki, Şefika sokağa çıkmak üzere (MU-BDA, 115).

Sonra, peşimde kalabalık, "aklınızı başınıza toplayın, adam olun!" diye bağırarak, şehir turu yapan ve kalkmak üzere olan otobüse binerken, kalabalıktan kopan çocuk yanıma geldi (MU-BDA, 154).

2.1.2. Varsayımsal yakınlık-yaklaşma

Aşağıdaki örnekte *sanki* sözcüğünden dolayı benzerlik açısından varsayımsal yakınlık ilişkisi söz konusudur:

Yani önlemin her çeşidi alınmış. Başkenti dağdan inen gerillalar basılmak üzere sanki (MU-BDA, 307).

2.1.3. Amaç

Fiil + -mAk üzere yapısının işlevlerinden biri de *amaç* bildirmesidir. *Fiil + -mAk üzere* yapısının *amaç* bildirdiği kullanımlarda ilgili eylemdeki oluş, kılış, durum yakın geleceğe yönelik amacı ifade etmektedir. Bazı kullanımlarda ilgili cümledeki geçmiş zamana yönelik zarfın da belirleyiciği ile geçmişteki amaç-niyetin ifadesi söz konusudur. *Fiil + -mAk üzere* yapısının *amaç* bildirme işleviyle kullanıldığı örneklerde *amaç-niyet-istek* kavramlarının iç içeliği dikkat çekmektedir. *Fiil + -mAk üzere* yapısının amaç ifade ettiği kullanımlarda *üzere* edatı için edatına denk bir kullanım sergilemektedir:

Eceli mi ayağına dolaştı, ne idi, bu katil bir Rus vapuruna binmiş, Romanya'ya gitmek üzere İstanbul'dan geçiyordu (ZD-FRA, 23).

Onun için akşamları şeddin üstünde cıgara tütüren, kimsenin sevmediği, konuşmadığı, çekindiği adamlar ahbaplık etmek üzere yanına ben yanaşıyorum (SFA-MK, 138).

Zelzeleden sonra fakir halka dağıtılmak üzere biraz zeytinyağı, zeytin, mum, şu bu verilmiş. (SFA-MK, 225).

Önümü ardımı elden geldiğince açık-seçik görmek üzere giriştiğim çabalar nenlere götürmemiş ki beni (NU-DG, 95).

Doktora derslerine "agregation" öğrencileriyle, yani üniversitelerde ve liselerde profesör olmak üzere yetiştirilenlerle devam ediyordum (MU-BDA, 189).

Almanlarla birlikte harbe girdik. Askerlik davetleri elimizde, son bir âlem yapmak üzere, Tepebaşı bahçesine gittiğimizde, Avrupa'dan yeni gelen, bizden yaşça büyük bir arkadaşımız:

-Mahvolduk! dedi (FRA-ZD, 34).

Mevkii ne idi, bilir misiniz? Mısır Müftülüğü! Kahire'ye girdiğimiz zaman onu da yerine oturtmak üzere heybemizde taşıyorduk (FRA-ZD, 58).

Dün satmak üzere bedestene götürmüştüm (SFA-MK, 53).

Mutlu olmak üzere varolan, mutlu olmaya adanmış bir canlı değilim (NU-DG, 108).

Aynı günün akşamı, dekanı kandırmak üzere Edebiyat Fakültesine gelirler (MU-BDA, 134).

2.1.4. Neden

Fiil +-mAk üzere yapısının neden bildirme işlevi de söz konusu olabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde isim-fiil öbeği + üzere + çekimli / çekimsiz fiil dizilimi içinde -mAk biçim birimini alan fiilin oluşturduğu fiilimsi öbeği, kendinden sonra gelen çekimli veya çekimsiz fiilin nedenini oluşturmakta ve ilgili fiiller arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmaktadır:

İşte teğmen Şevki efendiyi sizinle görüşmek üzere Akhisar'da bırakmışlar! (KT-YS, 133).

Kadehini almak üzere ihtiyar büyük yumruğunu uzattı (SFA-MK, 45).

Nutkumu vermek üzere bir ağaca yaslandım (SFA-MK, 58).

Berberce sokağa çıkmak üzere kız hazırlanıyor (SFA-MK, 58).

Tercüme Bürosunun klasikleri arasında yayınlanmak üzere o kitabı çevirdiğimi duyunca, kızmıştı (MU-BDA, 200).

İngiliz edebiyatıyla ilgili bir doktora yapmak üzere Fransa'ya gitmem de saçma geldi bazı dostlarıma (MU-BDA, 188).

Onun için, fırçalanmak ve ütülenmek üzere, pantolonu çıkartıp bizim Rum hizmetçiye vermiş (MU-BDA, 99).

Müfit Ratip bundan önce yazılanlar tiyatro sanatına aykırı düşüğü ve sadece okunmak üzere yazıldığı için, Jön Türk'ü Türkiye'de ilk gerçek tiyatro oyunu saymış (MU-BDA, 125).

2.1.5. Koşul

Fiil + -mAk üzere yapısı kimi kullanımlarda koşul ifade etmektedir. Bu kullanımlarda -mAk ile oluşan isim-fiil öbeğindeki oluş, kılış, durum; kendinden sonra gelen çekimli veya çekimsiz fiilin koşulunu ifade etmektedir:

(..., düşmana karşı kullanmak üzere verilecek bu silâhların, Allah göstermesin, memleketin yağmasında kullanılması kuşkusuz, bazı kasaba ileri gelenlerince ileri sürüldüğünden bu istek de yerine getirilememiştir (KT-YS, 107).

Halam çocuksuz ölünce, bir dairesi amcama, bir dairesi bana verilmek üzere, o ev apartman haline getirilirken, tesadüfen o sırada yoldan geçen Aziz Nesin deniz manzaralı yeni yapılan apartmana bakmış bakmış, "kim bilir hangi talihli pezevenk burada oturacak" demiş kendi kendine (MU-BDA, 89).

Üstelik, elimize hiç para geçmedi. Çünkü annem bir yandan evdeki kıymetli eşyaları satarken, bir yandan da mağazada beğendiği birkaç küçük antikayı, fiyatı maaşından kesilmek üzere, satın almıştı (MU-BDA, 110).

Sonra, yol, yemek ve otel masrafları İstanbul Üniversitesi tarafından ödenmek üzere, yılda iki kez, on beş günlüğüne Uludağ'a götürüldük (MU-BDA, 176).

Merkez Kumandanına emir verdi: "Bütün mesuliyeti bana ait olmak üzere derhal bu iki adamı eşyalarıyla Şam'a yollayınız." (FRA-ZD, 77).

2.1.6. Sıralama

Üzere edatı, *başla-* ve *başta ol-* fiilleriyle birliktelik kullanımlarından oluşan *başlamak üzere* ve (...) *başta olmak üzere* yapılarının yer aldığı örneklerde birden çok unsurun sıralanması işlevini yerine getirmektedir. Bu sıralamada da bağlam içinde sıralanan unsurların önceliklendirilmesi söz konusudur. -mAk üzere yapısının *sıralama* ve buna bağlı olarak *önceliklendirme* işlevi, *başla-* ve *başta ol-* fiilleriyle birlikte kullanıldığında ortaya çıkmaktadır:

Mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere bütün hükümet memurları, jandarma, polis, bütün belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf yenilik taraftarıydı (KT-YG, 21).

Rasim, başta olmak üzere bu bir avuç insanın bir kısmı şehit düşmüş, bir kısmı bundan kötü olarak diri diri ele geçmişti (KT-YG, 80).

Bunlardan sonra da, başta polis komiseri olmak üzere, tarafsız geçinen Belediye Başkanı, tahrirat kâtibi, aynı zamanda hukuk mahkemesi başkanı olan kadı, ceza reisi, üyeler, savcı yardımcısı, sorgu yargıcı, hükümet doktoru, malmüdürü, vergi kâtibi, tapu memuru, nüfus memuru, tarım memurları, sofayı doldurdular (KT-YS, 101).

Çalışkur apartmanının kiracıları başta olmak üzere, bütün mahalle, bütün semt, vazifeşinas bekçinin arkasından hüüngür hüüngür ağladı (HT-ŞYY, 234).

2.1.7. Ayrıntılandırma / açıklama

Metin bağlamı içinde kendisinden önceki unsuru açıklamak, ayrıntılandırmak için (*isim unsuru*) + *olmak üzere* diziminde *üzere* edatının *ayrıntılılandırma, açıklama*, aynı zamanda bütün içinde ayrıntıyı odaklama işleviyle kullanımı söz konusudur:

Bu gezintili yemekler, öğleyin ve akşam olmak üzere tam üç gün sürmüştü (MU-BDA, 151).

Paramız olunca, lokantada otuz beş kuruşa, biri etli olmak üzere, iki tabak yemek yiyebilirdik (MU-BDA, 173).

İki yüze yakın kişi, bir kısmı ağır olmak üzere yaralandı (MU-BDA, 281).

Köşeyi ikisi kadın olmak üzere altı kişi döndü (KT-YS, 141).

2.1.8. Süreklilik

Tekrar, yeniden zarfını alan isim-fiil öbeğiyle birliktelik kullanımında *üzere* edatı, aralıklı gerçekleşen / gerçekleşmesi istenen veya amaçlanan / planlanan fiillerde *süreklilik* işlevini yerine getirir. Gündelik konuşma dilinde bir vedalaşma sözü olarak kullanılan “görüşmek üzere” kalıp sözünde de görüşmenin tekrarlanması, yinelenmesi isteği dile getirilmektedir:

Bu nutuktan sonra ziyafet bitti, davetliler yatsı ezanından sonra karşı camide okunacak mevlûta tekrar toplanmak üzere muvakkaten dağıldı (KT-YG, 21).

Hocalar, küçük hâfızın kırk lokmasında tekrar birleşmek üzere, evlerine dağıldılar (KT-YG, 38).

Ayşe ve Zeynep güzel bir günün ardından yeniden görüşmek üzere birbirlerinden ayrıldılar.

2.1.9. Biçim / tarz bildirme

Aşağıdaki örnekte *üzere* edatı “olarak” sözcüğünün işlevini yerine getirerek biçim, tarz bildirme işleviyle kullanılmıştır:

Şahin Efendi, bir lâtife olmak üzere: -Bizim medrese mantığında bir kaide vardır: “Bir şeyya hacerdir, ya lâhacerdir” derler... (KT-YG, 36).

1.2. Fiil + -Dik + iyelik eki + üzere yapısı ve işlevsel özellikleri

Fiil + -Dik + iyelik eki + üzere dizilişinde *üzere* edatı, daha çok *gibi* edatına denk bir kullanım özelliği sergiler. *Gibi* edatının temel işlevinin benzerlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *üzere* edatının da bu çerçevede benzerlik ilişkisi kurduğu görülecektir (Torun Öğretmen, 2015: 645). Ancak buradaki benzerlik ilişkisi daha çok *-Dik* sıfat-fiilinin öncesindeki fiildeki oluş, kılış ve durumdaki benzerlik, aynılık durumunun sürekliliği biçiminde kendini göstermektedir. Geçmiş zaman sıfat-fiili *-Dik* öncesindeki fiil, bir alışkanlık olarak kendini göstermektedir. Ayrıca bu dizilişe kişi (konuşan / dinleyen) açısından bakıldığında, bu diziliş içinde edatın önceki bilgiye / herkesin bildiği eski bilgiye gönderimde bulunma ve eski bilgiyi vurgulama / odaklama işlevini de yerine getirdiği; ayrıca bu dizilişin, bilgi yapısı dışında, geçmiş-şimdi bağlantısını sağladığı da görülmektedir:

Bu tümcelerde, herbirinin içinde saptandığı üzere, sınırları belirttik amaçlara varınca sona eren uğraşlar söz konusu (NU-DG, 23).

Çoğu kez rastlandığı üzere, göz açıp kapayıncaya dek, kınamaya dönüştü bile yadırgama (NU-DG, 24).

Salt merakla, kendimden kendime yönelen merakla kendimle uğraşmaktayım, -hep yinelediğim üzere, kendim ne denli kendimsem, ne denli uğraşsa (NU-DG, 43).

Gerçi, sık sık rastlandığı üzere, kimsecikler ayırdına varmayabilir (NU-DG, 126).

Bütün bu etkenliklerden, ya da edilginliklerden açık-seçik belirdiği üzere: insan yaşamında en vazgeçilmez önemdeki kaynaklardan biri de insanın kendisidir (NU-DG, 163).

Sürekli olarak yazıldığı üzere böyle bir olayın millet ve memleketin başına açacağı belâ ile bunun sonucunda doğacak tehlikenin büyüklüğü sizce de bilindiği için, hemen ateşin kesilmesi, saldırının hemen durdurulması, işgal kuvvetlerine, hele İngiliz birliklerine karşı hangi şart içinde olursa olsun, hiç karşı gelinmemesi, sonucun bildirilmesi beklenir (KT-YS,155).

2. Fiil + -AcAk + iyelik eki + üzere yapısı ve işlevsel özellikleri

Fiil + -AcAk + iyelik eki + üzere dizilişinde de gibi edatına denk bir kullanım özelliği sergileyen üzere edatının ilgili oluş ve kılışın içinde bulunulan an'a yakın olma, yaklaşıma veya benzerlik işleviyle kullanıldığı görülmektedir:

Azıcık deşildiğinde hemen görüleceği üzere, doğrusu şu: son derece önemli bir rol oynar insan yaşamında "ben" (NU-DG, 65).

Rasim Bey'in dönüşte bildireceği üzere, erat saatten saate savuşmaktadır (KT-YS, 107).

2.4. İsim +Ø + üzere yapısı ve işlevsel özellikleri

Üzere edatı öncesindeki ismin anlam alanına göre *durum / tarzda devamlılık / değişmezlik* bildirme işleviyle kullanılmaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki örneklerde yer alan *hal, tarz, minval, moda, usül* sözleri anlam alanı açısından süreklilik gösteren durum ve tarz bildiren sözlere. Bu bakımdan *isim* unsuru üzere edatının işlevinin belirlenmesini sağlamaktadır. *İhbar üzere* dizilişinin yer aldığı son örnekte ise üzere edatı *dolayısıyla* anlamında kullanılmıştır:

Bir kaza neticesinde bina esaslı surette sarsılmış, kısmen yıkılmıştı. Hali üzere bırakılırsa büsbütün yıkılmak tehlikesi vardı (KT-YG, 30).

Onun için, Doğan Bey, kendini pek yabana atma. Olabilir ki bu kadın, sana tutulmuştur. Mühendis, uzun müddet bir tarz üzere söylendi (KT-YG, 51).

Ben tam kahveden çıkarken bir ihtiyar içeri girer. Zayıf mı zayıftır. Sakalını her gün bu minval üzere tutabilmek bir nevi tıraş olmak, o zahmete bir başka şekilde katlanmak değil midir? (SFA-MK, 50).

O zaman saçları briyantınli, ayakları iki parmak kalın lastik pabuçlu, saçları moda üzere taranmış çocuklar Yorgiya'yı öylesine unuttular ki, kız sanki, dünyayı çırılçıplak görmüş gibi oldu. (SFA-MK, 157).

Biz tabii eski usül üzere yaptık (HT-ŞYY, 108).

Geçen Şeker Bayramı Kadıköy'de Ali Derviş isimli bir bekçinin bu gibi suyi hali tespit edilmiş olup ihbar üzere kapucu kadın ile buluştuğu haber alınarak kömürlükte cürmü meşhut suretile suç üstü yakalandılar (HT-ŞYY, 142).

3.Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Türkçesinde üzere edatının eşdizimlilik özellikleri bakımından *-mAk üzere*, *-DIĞI üzere*, *-AcAĞI üzere* ve *isim (hal, moda, tarz, minval) + üzere* dizilişleriyle karşılaşılmaktadır. Bu yapılardan kullanım sıklığı en fazla olan ise *-mAk üzere*'dir. Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığıyla koşut olarak bu yapıda üzere edatının işlevsel çeşitliliğinin daha çok olduğu görülmektedir. *-mAk üzere* yapısının kullanıldığı bağlam içinde *zaman açısından yaklaşma / yakınlık, varsayımsal yaklaşma, amaç, amaç-niyet, neden, koşul, sıralama, ayrıntılandırma-açıklama, süreklilik, biçim-tarz bildirme* işlevleriyle karşılaşılmaktadır.

Eşdizimsel kullanımları	İşlevsel özellikleri
Fiil + -mAk üzere	→ Zamansal yakınlık-yaklaşma → Varsayımsal yakınlık-yaklaşma → Amaç, amaç-niyet → Neden → Koşul → Sıralama → Ayrıntılandırma-açıklama → Süreklilik → Biçim-tarz bildirme
Fiil + -DIĞI üzere	→ Gibilik, benzerlik → Geçmiş-şimdi bağlantısını kurma
Fiil + -AcAĞI üzere	→ Zamansal yakınlık-yaklaşma
İsim (durum, hal, minval, tarz, moda;) + üzere	→ Durumda/tarzda devamlılık/değişmezlik → Dolayısıyla

Özellikle üzere edatının fiilimsilerle kullanımında fiilimsideki oluş ve kılışın gerçekleşme zamanı, zamansal yakınlık açısından yakın gelecekte doğru bir yönelim gösterirken; *amaç-niyet, koşul* bildirme işleviyle kullanımlarında da ilgili oluş ve kılışın zamansal yönü, yakın veya belirsiz yakın gelecek zamandan şimdiye doğrudur. Türkiye Türkçesinde üzere edatının işlevsel özellikleri bakımından *için, gibi* edatlarıyla koşutluk sergilediği; ayrıca üzere edatının *olarak ve dolayısıyla* sözleriyle de işlevsel açıdan ortaklık gösterdiği görülmektedir. Sonuç olarak üzere edatı bağlamında Türkçede her bir dil biriminin eşdizimlilik özellikleri bakımından işlevsel çeşitlilik kazanma olanağı / kapasitesi olduğunu söylemek mümkündür; bu çerçevede Türkçede görevli sözcüklerin de eşdizimlilik açısından irdelenmesi, ele alınan sözlüksel biçimbirimin işlev çeşitliliğini belirlemek açısından önem taşır.

Kaynaklar

- Atabay, N. –Özel, S.-Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türkleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri – Osmanlı Lehçesi*. Çev.: Ali Ulvi Elöve. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. Ankara: MEB Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- Torun Öğretmen, Y. (2015). ‘-miş gibi’ Yapısının Kullanımları ve Algıda Örgütlenme Açısından İşlevsel Özellikleri üzerine. *X. Uluslar Arası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri 28 Eylül-1 Ekim 2015 Saraybosna*. Ankara-2015, s.645-653.

Taranan Eserler ve Kısaltmaları

- FRA-ZD: Falih Rıfkı Atay-Zeytin Dağı: (1994). *Zeytin Dağı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- HT-ŞYY: Haldun Taner-Şişhane’ye Yağmur Yağıyordu: (2007). *Şişhane’ye Yağmur Yağıyordu / Ayışığında “Çalışkur”*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KT-YS: Kemal Tahir-Yorgun Savaşçı: (1997). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- MU-BDA: Mina Urgan-Bir Dinozorun Anıları: (2018). *Bir Dinazorun Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- NU-DG: Nermi Uygur-Dilin Gücü: (2012). *Dilin Gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SFA-MK: Sait Faik Abasıyanık-Mahalle Kahvesi: (2017). *Mahalle Kahvesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.